

Quarterly of Islamic Awakening Studies

Summer 2025. Vol 14. Issue 1

ISSN (Print): 2322-5645- ISSN (Online): 2783-2112

Journal Homepage: <https://www.iabaj.ir/>

Research Paper

America's Strategic Alignment with Religious Fundamentalism and Its Impact on Islamic Awakening (Case Study: Afghanistan and Syria Crises)

Hossein Karimifard^{1*}

1. Department of Political Science, Ahvaz Branch, Islamic Azad University, Ahvaz, Iran

ARTICLE INFO

PP: 1-21

Use your device to scan and read
the article online

Keywords: America,
fundamentalism, Syria,
Afghanistan, Islamic
Awakening

Article History:

Received:

25 JA 2025

Accepted:

28 SE 2025

Abstract

This article examines the strategic alignment of the United States and religious fundamentalism from 2011 to 2024 and its impact on the Islamic Awakening, emphasizing the strategic use of these seemingly contradictory alliances to achieve geopolitical goals. How did these alignments lead to the removal of Assad in Syria and the re-establishment of the Taliban in Afghanistan? (Problem Statement) What impact has the alignment between the United States and religious fundamentalist groups (with an emphasis on the rise of Golani in Syria and the Taliban in Afghanistan) had on the Islamic Awakening? (Question) The hypothesis of this article, which has been attempted to be examined with a qualitative approach and an analytical and explanatory method (Method), is: The alignment between the United States and religious fundamentalism has led to the rise of Golani and the removal of Assad in Syria, and the rise of the Taliban and the removal of the republican system in Afghanistan, as well as increased tension in the region. This has led to increased awareness and insight among currents relying on the Islamic Awakening; America's alignment with religious fundamentalist movements has not been done to combat extremism, but rather to create destabilize the region, and prevent the formation of an independent Islamic discourse against the global liberal capitalist order (Findings)

Citation: karimifard, H. (2025). America's Strategic Alignment with Religious Fundamentalism and Its Impact on Islamic Awakening (Case Study: Afghanistan and Syria Crises). *Journal of Islamic Awakening Studies*, 14(1), 1-21

* **Corresponding author:** Hossein Karimifard, **Email:** hkarimifard@yahoo.com

Copyright © 2025 The Authors. Published by basijasatid. This is an open access article under the CC BY license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Extended Abstract

Introduction

In recent decades, political and social developments in the Islamic world-especially after the events of September 11, 2001-have been marked by the rise and spread of extremist religious movements, alongside a wave of popular uprisings known as the "Islamic Awakening." During this period, the United States of America, as the dominant global power, has sought to "engineer" and direct some of these developments to serve its national interests. One of the noteworthy phenomena in this context is the strategic alignment between the U.S. and certain religious fundamentalist movements in some Islamic countries-an alignment that appears to have been formed with specific tactical and strategic objectives, such as countering the Resistance Front, containing the authentic Islamic Awakening, and destabilizing the region. This article seeks to examine the convergence between extremist and terrorist groups and Western powers (particularly the United States), and the impact of these relations on actors opposing the liberal order, such as Iran and Russia. The central question of this article is: What effect have the alignments between the United States and religious fundamentalist groups (with an emphasis on the rise to power of al-Jolani in Syria and the Taliban in Afghanistan) had on the Islamic Awakening? The hypothesis of this study-analyzed through a qualitative approach and analytical-explanatory method-is that the alignment between the United States and religious fundamentalism has led to the rise of al-Jolani and the attempt to eliminate Assad in Syria, as well as the return of the Taliban to power and the fall of the republican system in Afghanistan, resulting in heightened regional tensions. This process, in turn, has increased awareness and insight among movements rooted in the Islamic Awakening, leading them to more clearly distinguish between authentic Islam and instrumentalized Islam, and to place greater emphasis on anti-imperialist and popular strategies.

Methodology

The method employed in this article is based on a qualitative approach using the analytical-

explanatory method. In this method, various dimensions of the strategic alignment between the United States and religious fundamentalist movements are examined through the use of library sources, official documents, analytical reports, and existing theoretical perspectives. The analytical-explanatory method enables the researcher to not only provide an accurate description of the phenomenon but also to explain the causal and contextual relationships between variables and actors, and to analyze its political, social, and ideological implications within the framework of regional and global developments.

Results and Discussion

The findings of this study indicate that the tactical and, in some cases, covert alignment of the United States with religious fundamentalist movements in the Middle East has not stemmed from any ideological affinity, but rather from geopolitical objectives and the desire to control regional transformations. The U.S. has used these groups as instruments of pressure to weaken independent and anti-imperialist governments such as Syria and to destabilize Afghanistan, thereby preventing the formation of the Resistance Axis and the expansion of the authentic Islamic Awakening. Indirect military, financial, and media support for groups such as Jabhat al-Nusra in Syria and the Taliban in Afghanistan can be interpreted within the framework of a policy of "crisis management through instability," aimed at eroding the power of independent actors and reshaping the region's geopolitical map in favor of Washington and its allies. On the other hand, the results show that despite the United States' short-term successes in overthrowing or weakening certain regimes, these interventions and alignments have ultimately led to a higher level of awareness and discursive differentiation among Islamic movements. Movements rooted in the Islamic Awakening, having witnessed the distortion of religious concepts and the instrumentalization of religion by foreign powers, have sought to redefine the relationship between "authentic Islam" and "American Islam." This process has strengthened anti-imperialist, populist, and justice-oriented tendencies within Islamic societies and has given rise to a new discourse

of the Islamic Awakening-one that emphasizes intellectual independence, cultural resistance, and civilizational reconstruction in opposition to Western liberal hegemony.

Conclusion

The study of political, cultural, and social developments in the Islamic world reveals that the strategic alignment between the United States and religious fundamentalist movements-contrary to its initial tactical objectives-has, in practice, deepened the Islamic Awakening and enhanced political and intellectual awareness within Muslim societies. This alignment, which relied on political, financial, and media support for groups such as ISIS, the Taliban, and similar Takfiri fronts, not only failed to marginalize the authentic discourse of the Islamic Awakening but also, by exposing the violent and anti-religious nature of religious fundamentalism, triggered widespread intellectual, cultural, and popular reactions across the Islamic world. First, the exposure of the tactical connections between fundamentalist groups and global powers-particularly the United States-significantly undermined the religious and social legitimacy of these movements in public opinion. People, especially in crisis-stricken countries such as Syria, Iraq, Afghanistan, and Libya, through direct experience of fundamentalist rule, came to a clear understanding of the distinction between a "civilizational, authentic Islam" and an "instrumental, violence-oriented Islam." This distinction marked a turning point in redefining the Islamic Awakening, transforming it from a merely protest-oriented movement into an intellectual and civilizational endeavor. Second, the U.S. alignment with extremist movements stimulated a wave of questioning and internal critique within Islamic societies. Religious and political elites, reflecting on the painful experiences of recent years, recognized the necessity of reinterpreting Islamic principles and emphasizing rationality, justice, and popular participation within the framework of

a civilization-oriented Islam. This process gave rise to a movement of critical intellectualism and the indigenization of Islamic discourse, which can be regarded as the beginning of a new phase in the evolution of the Islamic Awakening. Third, a new generation of Islamic actors-including university youth, independent seminarians, social activists, and cultural institutions-has emerged in response to extremism and its foreign sponsorship. Unlike earlier generations, who were at times caught in the trap of ideological rigidity and political radicalism, this new generation emphasizes a rational, people-centered, and civilizational Islam. They are engaged in institution-building, education, and intellectual development, charting a new path for the Islamic Ummah-one that distances itself from violence and instead promotes dialogue among civilizations, constructive engagement with the world, and the revival of Islam's intellectual and spiritual heritage. Fourth, the U.S. alignment with religious fundamentalism has, in effect, acted as a "reverse mirror," reflecting the deviations and contradictions of fundamentalist ideologies back to the Islamic community, thus facilitating a gradual reconstruction of the Islamic Awakening discourse based on lived experiences. This reconstruction is currently manifesting through the strengthening of new intellectual movements, Islamic civil institutions, civilizational study circles, and ethics-centered discourse formation. Accordingly, it can be concluded that the Islamic Awakening has not suffered structural damage from the U.S.-fundamentalist alignment; rather, it has entered a phase of intellectual maturity, reflection, and identity recovery-a phase that holds the potential to become the primary foundation for transformation within the Islamic world. The weakening of extremist movements in social and media arenas, alongside the growth of civilization-oriented and justice-seeking thought, confirms this profound transformation.

مقاله پژوهشی

همسویی راهبردی آمریکا با بنیادگرایی مذهبی و تاثیر آن بر بیداری اسلامی (مطالعه موردی: بحران‌های افغانستان و سوریه)

حسین کریمی فرد* - گروه علوم سیاسی، واحد اهواز، دانشگاه آزاد اسلامی، اهواز، ایران

اطلاعات مقاله	چکیده
شماره صفحات: ۲۱-۱ از دستگاه خود برای اسکن و خواندن مقاله به صورت آنلاین استفاده کنید واژه‌های کلیدی: آمریکا، بنیادگرایی، سوریه، افغانستان، بیداری اسلامی تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۱/۶ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۷/۶	این مقاله به بررسی همسویی راهبردی آمریکا و بنیادگرایی مذهبی از سال ۲۰۱۱ تا ۲۰۲۴ و تاثیر آن بر بیداری اسلامی می‌پردازد و بر استفاده راهبردی از این اتحادها به ظاهر متناقض برای دستیابی به اهداف ژئوپلیتیک تأکید می‌کند. این صف‌بندی‌ها چگونه باعث حذف اسد در سوریه و به قدرت رسیدن مجدد طالبان در افغانستان انجامید. (بیان مساله) همسویی‌های بین آمریکا و گروه‌های بنیادگرای مذهبی (با تأکید بر به قدرت رسیدن جولانی در سوریه و طالبان در افغانستان) چه تاثیری بر بیداری اسلامی داشته است؟ (سوال) فرضیه این مقاله که تلاش شده است با رویکرد کیفی و روش تحلیلی و تبیینی (روش) بررسی شود عبارتست از: همسویی میان آمریکا و بنیادگرایی مذهبی باعث به قدرت رسیدن جولانی و حذف اسد در سوریه و به قدرت رسیدن طالبان و حذف نظام جمهوری در افغانستان و همچنین افزایش تنش در منطقه شده است این امر منجر به افزایش آگاهی و بصیرت در میان جریان‌های متکی بر بیداری اسلامی شده؛ به گونه‌ای که این جریانات با تأکید بر مواضع خود، به تفکیک بین اسلام اصیل و اسلام ابزاری پرداخته و بر راهبردهای ضد استکباری و مردمی تأکید بیشتری داشته‌اند. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد همسویی آمریکا با جریان‌های بنیادگرای مذهبی، نه برای مبارزه با افراط‌گرایی، بلکه در راستای ایجاد چالش برای جریانات اصیل اسلامی و جبهه مقاومت، بی‌ثبات‌سازی منطقه و جلوگیری از شکل‌گیری گفتمان مستقل اسلامی در برابر نظم لیبرال سرمایه‌داری جهانی صورت گرفته است (یافته‌ها)

استناد: کریمی فرد، حسین. (۱۴۰۴). همسویی راهبردی آمریکا با بنیادگرایی مذهبی و تاثیر آن بر بیداری اسلامی (مطالعه موردی: بحران‌های افغانستان و سوریه). فصلنامه علمی مطالعات بیداری اسلامی، ۱۴(۱)، ۲۱-۱

بیان مساله

تحولات سیاسی و اجتماعی در جهان اسلام طی دهه‌های اخیر، به‌ویژه پس از وقایع یازده سپتامبر ۲۰۰۱، با ظهور و گسترش جریان‌های افراط‌گرایی مذهبی و هم‌زمان با آن، شکل‌گیری موجی از جنبش‌های مردمی تحت عنوان «بیداری اسلامی» همراه بوده است. در این میان، ایالات متحده آمریکا به‌عنوان قدرت مسلط جهانی در تلاش است تا با «مهندسی» و هدایت برخی از این تحولات به منافع ملی خود نائل شود. یکی از پدیده‌های قابل تأمل در این زمینه، همسویی راهبردی آمریکا با جریان‌های بنیادگرایی مذهبی در برخی کشورهای اسلامی است؛ همسویی‌ای که ظاهراً با اهداف تاکتیکی و استراتژیک خاصی، نظیر مقابله با جبهه مقاومت، مهار بیداری اسلامی اصیل، و بی‌ثبات‌سازی منطقه صورت گرفته است.

الزامات استراتژیک تضعیف یا سرنگونی رژیم‌ها که به عنوان تهدیدی برای نظم بین‌المللی لیبرال تلقی می‌شوند، اغلب قدرت‌های غربی، به‌ویژه ایالات متحده و متحدان اروپایی آن را به حمایت عمل‌گرایانه، هرچند متناقض، از گروه‌هایی با اهداف مغایر با ارزش‌های غربی سوق داده است. همکاری ایالات متحده آمریکا در دهه ۱۹۸۰ پس از تهاجم شوروی به افغانستان با نیروها و گروه‌های اسلامی در این کشور مورد دیگری در این چارچوب است که غرب انواع حمایت‌های نظامی، لجستیکی و تسلیحاتی را از این گروه‌ها به عمل آورد. در سال‌های بعد القاعده و طالبان از متن گروه‌هایی سربر آوردند که قبلاً مورد حمایت غرب واقع شده بودند. این گروه‌ها در ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱ به آمریکا حمله نمودند و آمریکا در پاسخ به این امر لشکرکشی گسترده‌ای به افغانستان انجام داد که به شکست طالبان و تضعیف القاعده انجامید. اما آمریکا دو دهه بعد پس از ناکامی در افغانستان مجبور شد با طالبان وارد مذاکره شود. تعامل با طالبان، که با خروج ایالات متحده از افغانستان و احیای مجدد این گروه در سال ۲۰۲۱ به اوج خود می‌رسد، بر انعطاف‌پذیری و تناقضات در سیاست خارجی غرب در چارچوب بنیادگرایی مذهبی تأکید می‌کند.

با بررسی موردی بحران‌های افغانستان و سوریه، می‌توان نشانه‌های روشنی از چنین رویکردی را مشاهده کرد. در افغانستان، حضور و سپس خروج پرهزینه و پرابهام آمریکا از این کشور، همراه با رشد روزافزون طالبان، پرسش‌های جدی درباره ماهیت تعامل آمریکا با جریان‌های بنیادگرا را مطرح می‌سازد. در سوریه نیز حمایت‌های غیرمستقیم یا بعضاً مستقیم از گروه‌های تکفیری و تروریستی در پوشش «اپوزیسیون»، عملاً به تضعیف دولت قانونی و تشدید بحران و در نهایت به سقوط نظام اسد منجر شده و زمینه را برای نفوذ و گسترش نیروهای افراطی فراهم کرده است. این در حالی است که جریان‌های اصیل بیداری اسلامی، نظیر جبهه مقاومت، که برخاسته از مطالبات مردم، عدالت‌خواهی، استقلال‌طلبی و مقابله با استعمار نوین هستند، مورد شدیدترین حمله‌های رسانه‌ای، سیاسی و حتی نظامی قرار گرفته‌اند. از سوی دیگر، این روند پیامدهای دوگانه‌ای نیز داشته است. گرچه در کوتاه‌مدت موجب افزایش تنش‌ها، نابودی زیرساخت‌ها، مهاجرت‌های گسترده، و تضعیف دولت‌های قانونی در کشورهای مسلمان شده، اما در بلندمدت، واکنش جریان‌های بیداری اسلامی را به دنبال داشته است. افزایش بصیرت سیاسی، ارتقای آگاهی عمومی، و بازتعریف مفهومی بیداری اسلامی بر پایه تمایز میان اسلام اصیل و اسلام ابزاری، از جمله پیامدهای مثبت و مقاومت‌آفرین این همسویی است. جریاناتی که ریشه در مردم و آرمان‌های اصیل دینی دارند، با مشاهده نتایج ویرانگر همکاری‌های پنهان و آشکار میان غرب و افراط‌گرایان، به بازسازی گفتمان خود پرداخته و با نگاهی ژرف‌تر، نقش آمریکا و متحدانش در بحران‌های جهان اسلام را تحلیل و افشا کرده‌اند. مسئله مهمی که در این میان بایستی به آن پرداخته شود، چرایی و پیامدهای این همسویی میان آمریکا و بنیادگرایی مذهبی است. به عبارتی همسویی آمریکا با بنیادگرایی مذهبی چه پیامدهایی برای بیداری اسلامی با تأکید بر بحران‌های افغانستان و سوریه داشته است؟ فرضیه اساسی تحقیق این است که همسویی میان آمریکا و بنیادگرایی مذهبی با هدف مبارزه و ایجاد چالش برای جریان‌های اصیل اسلامی مانند جبهه مقاومت، و همچنین ایجاد بی‌ثباتی و تنش در منطقه دنبال شده است از پیامدهای آن، افزایش آگاهی و بصیرت در میان جریان‌های متکی بر بیداری اسلامی بوده است؛ به گونه‌ای که این جریانات با بازتعریف مواضع خود، به تفکیک بین اسلام اصیل و اسلام ابزاری پرداخته و بر راهبردهای ضد استکباری و مردمی خود تأکید بیشتری یافته‌اند به عبارت دیگر، آمریکا از

بنیادگرایی مذهبی به عنوان یک ابزار ژئوپلیتیکی بهره‌برداری کرده تا مانع از اتحاد و آگاهی روزافزون ملت‌های مسلمان در قالب بیداری اسلامی گردد.

اهداف، سوال و روش تحقیق: در این مقاله تلاش می‌شود به همسویی بین گروه‌های افراطی و تروریستی با قدرت‌های غربی (امریکا) و تاثیر این مناسبات و روابط بر کنشگران مخالف نظم لیبرالی مثل ایران و روسیه مورد بررسی قرار گیرد. سوال این مقاله این است: همسویی‌های بین آمریکا و گروه‌های بنیادگرایی مذهبی (با تاکید بر به قدرت رسیدن جولانی در سوریه و طالبان در افغانستان) چه تاثیری بر بیداری اسلامی داشته است؟ فرضیه این مقاله که تلاش شده است با رویکرد کیفی و روش تحلیلی و تبیینی بررسی شود عبارتست از: همسویی میان آمریکا و بنیادگرایی مذهبی باعث به قدرت رسیدن جولانی و حذف اسد در سوریه و به قدرت رسیدن طالبان و حذف نظام جمهوری در افغانستان و همچنین افزایش تنش در منطقه شده است این امر منجر به افزایش آگاهی و بصیرت در میان جریان‌های متکی بر بیداری اسلامی شده؛ به گونه‌ای که این جریانات با تاکید بر مواضع خود، به تفکیک بین اسلام اصیل و اسلام ابزاری پرداخته و بر راهبردهای ضد استکباری و مردمی تأکید بیشتری داشته‌اند.

پیشینه تحقیق:

کتاب و مقالات متعددی درباره سیاست خارجی کنشگران مختلف منطقه ای و بین المللی در قبال بحران‌های سوریه و افغانستان مدون شده است. در ذیل تلاش می‌شود به تعدادی از آنها اشاره شود:

- مکرمی پور و دیگران (۱۴۰۲) در مقاله «سیاست خارجی آمریکا در قبال افغانستان» براساس آراء رئالیسم تهاجمی جان مرشایمر به بررسی سیاست خارجی آمریکا پرداخته است. از دیدگاه نویسندگان آمریکا با دگرترین جنگ پیش‌دستانه در افغانستان به منظور مبارزه با تروریسم در قالب دولت-ملت‌سازی در افغانستان حمله کرد، اما با شکست و ناکامی این پروسه، راهبرد جدید ایالات متحده آمریکا، استراتژی احاله‌ای مسئولیت به‌جای مسئولیت پذیری بوده است. سیاست خارجی آمریکا در قالب رئالیسم تهاجمی، با تحولات همراه بوده؛ با حمله بوش با سؤلیت مبارزه با تروریسم آغاز و با خروج تدریجی نیروهای نظامی آمریکا در دوران اوباما و ترامپ ادامه پیدا کرد و در نهایت با پیمان صلح آمریکا با طالبان در دوران بایدن، خروج کامل آمریکا، سقوط کابل را به همراه داشت.
- دهقانی (۱۴۰۰) در مقاله «سیاست خارجی ایالات متحده آمریکا در قبال نوطالبان افغانستان» معتقد است که تاریخ افغانستان، همیشه همراه با ناامنی، اشغال نظامی، اختلافات درون فرقه ای و مذهبی، مداخلات خارجی و فقر جامعه بوده که این کشور را تبدیل به میدانی برای حفظ منافع قدرتهای خارجی نموده است. رابطه افغانستان با کشورهای همچون روسیه، چین و ایران همواره در معادلات سیاست خارجی دولتهای آمریکایی مورد محاسبه قرار گرفته است. تسلط نوطالبان در راس قدرت افغانستان به معنای خروج کامل آمریکا از آن کشور نبوده، بلکه صرفاً بدلائل مختلفی همچون نگرانی از قدرت فزاینده چین، هزینه های سنگین نظامی، حضور قدرتهای منطقه ای مثل روسیه، چین و ایران، ناکامی در نابودی تروریسم، اختلاف نظر با دولت افغانستان و سازش با طالبان قابل تبیین است.
- هدایتی (۱۳۹۹) در مقاله «تناقض‌نمای سیاست خارجی آمریکا در قبال تحولات بحرین و سوریه» به بررسی سیاست خارجی آمریکا در قبال دو بحران سوریه و بحرین می‌پردازد. از دیدگاه نویسنده مذکور سیاست خارجی آمریکا در قبال تحولات بحرین و سوریه براساس ارزش‌های متعارض پیگیری می‌شود. ایالات متحده‌ی آمریکا در حالیکه سیاست خود را در جریان تحولات بحرین به دلیل رابطه امنیتی طولانی مدت با این کشور بر پایه‌ی اصل حاکمیت، حفظ وضع موجود و دفاع از اصالت وجود حکومت آل‌خلیفه بنا نهاده است، در سوریه پیگیر سیاست مداخله‌جویانه، حقوق‌بشری، مبارزه با تروریسم و در راستای تفویض حکومت به معارضین می‌باشد.

- علی یاری در مقاله «نقش کشورهای غربی در چگونگی شکل گیری اندیشه سلفی» به بررسی ماهیت گروه های سلفی و نقش غرب در شکل گیری این اندیشه پرداخته است. از دیدگاه نگارنده فوق غرب اگر چه ممکن است در اصل شکل گیری گروه های سلفی نقش کمی را ایفا نماید اما با پشتیبانی و حمایت همه جانبه از گروه های سلفی برای تغییر فرایند اسلام گرایی و تامین منافع استراتژیک خود تلاش می کند. چرا که این مساله زمینه حضور بلند مدت خود و سرکوب جریان های منتسب به مقاومت را برای جلوگیری از شکل گیری تمدن واقعی اسلام فراهم می سازد.

با بررسی و تدقیق در مقالات فوق و نوشته های دیگر می توان به این نکته پی برد که در مورد بحران های سوریه و افغانستان و سیاست خارجی بازیگران مختلف در قابل این بحرانها متون مختلفی قابل مشاهده است اما درمورد همسویی ژئوپلیتیکی گروههای بنیاد گرا با امریکا علیه بازیگران مخالف نظم غربی مقالات اندکی نوشته شده است.

مبانی نظری

مبانی نظری این همسویی را از طریق یک لنز چند رشته ای بررسی می کند و از مفهوم ژئوپلیتیک، نظریات رئالیسم و ژئواستراتژیک استفاده می کند.

قدرت ژئوپلیتیک

در هسته اصلی این همسویی مفهوم قدرت ژئوپلیتیک نهفته است که به توانایی بازیگران دولتی و غیردولتی برای کنترل یا نفوذ بر مناطق جغرافیایی استراتژیک که دارای ارزش اقتصادی، نظامی یا سیاسی قابل توجهی هستند، اشاره دارد. (Kaplan, 2009) بر این اساس مناطقی مانند خاورمیانه و آسیای مرکزی به دلیل نزدیکی به قدرت های کلیدی جهانی، منابع عظیم انرژی و کنترلی که بر مسیرهای تجاری جهانی اعمال می کنند، اهمیت استراتژیک بسیار زیادی دارند.

در این زمینه، هم قدرت های غربی (در درجه اول ایالات متحده و متحدانش) و هم گروه های بنیادگرای اسلامی، خاورمیانه را به عنوان منطقه ای از نظر ژئوپلیتیکی مهم می بینند. قدرت های غربی علاقه مند به حفظ نفوذ در منطقه برای تضمین دسترسی به منابع انرژی و حفظ نظم جهانی که از سرمایه داری لیبرال حمایت می کنند، هستند. هدف آنها نیز مقابله با نفوذ قدرت های منطقه ای مانند روسیه، چین و ایران است. گروه های بنیادگرای اسلامی، خاورمیانه را زادگاه اسلام می دانند، جایی که می کوشند تا بر ساختار سیاسی و اجتماعی تسلط پیدا کنند و با اعتقادات مذهبی و ایدئولوژیک خود همسو شوند. با این حال، در مواردی که منافع ژئوپلیتیکی آنها همسو می شود، این دو گروه ممکن است به دلیل نیاز به مقابله با تهدید شخص ثالث یا حفظ ثبات منطقه ای، به همکاری موقت بپردازند. در طول جنگ سرد، هم غرب و هم گروه های اسلام گرای خاص علیه اتحاد جماهیر شوروی متحد شدند و چنین صف بندی هایی را نشان دادند.

ژئواستراتژی

مفهوم ژئواستراتژی بر بعد فضایی قدرت تمرکز و بر کنترل منابع حیاتی، مسیرهای تجاری و نقاط ژئواستراتژیک تأکید دارد. همانطور که توسط نظریه هارتلند مکیندر و نظریه نیروی دریایی ماهان برجسته شده است، تسلط بر فضاهای کلیدی تأثیر ژئوپلیتیک را تعیین می کند (Flint, 2016) در شرایط مدرن، صف بندی غرب با گروه های بنیادگرای مذهبی به عنوان ابزار تاکتیکی برای تامین امنیت مناطق استراتژیک عمل می کند:

- مهار استراتژیک دشمنان: قدرت های غربی با گروه های بنیادگرا همسو می شوند تا کشورهای رقیب مانند ایران، روسیه یا چین را مهار کنند. (Cockburn, 2015) درگیری سوریه نمونه ای از این پویایی است، جایی که حمایت غرب از گروه های مخالف به دنبال محدود کردن نفوذ روسیه و ایران و در عین حال حفظ کنترل غیرمستقیم بر منطقه بود.

- به حداقل رساندن درگیری مستقیم: دولت های غربی با همسویی با بازیگران غیردولتی، کاهش هزینه های نظامی و سیاسی، برون سپاری درگیری به بازیگران محلی و در عین حال حفظ سلطه استراتژیک در صدد حداقل رساندن درگیری مستقیم با قدرت های مخالف غرب می باشند.

رنالیسم

از دیدگاه رنالیسم اصول اخلاقی جهانشمول در مورد رفتار سیاسی کنشگران سیاسی کاربردی ندارد، دولت ها منافع خود را براساس قدرت مادی محاسبه می کنند، حقوق و نهادهای بین المللی نقش فرعی و حاشیه ای در روابط بین الملل دارند، نظام بین الملل آنارشیک است، دولت ها به همدیگر اعتماد و اطمینان کافی ندارند، (Wohlforth, 2008:32) همچنین ماهیت اتحادهای بین بازیگران سیاسی شکننده و سیال هستند. (Mearsheimer, 2001)

- ادراک تهدید: (Walt, 2010: 10) رنالیسم نقش تصور دولت ها از تهدیدات خارجی را مبنای کنش رفتاری آنان در نظر می گیرد. تصور و درک غرب از تهدید هژمونی منطقه ای ایران و مداخله روسیه در خاورمیانه، قدرت های غربی را وادار کرد تا با بازیگران بنیادگرای سنی همسو شوند تا توازن قدرت منطقه ای مطلوب را بازگردانند.

- منفعت کوتاه مدت در مقابل هزینه های بلندمدت: در حالی که این صف بندی ها به اهداف استراتژیک فوری، مانند تضعیف دشمنان دست می یابند، به بی ثباتی طولانی مدت، از جمله توانمندسازی جناح های افراطی نیز منجر می شوند. حمایت ایالات متحده از مجاهدین در افغانستان در دهه ۱۹۸۰، در نهایت ظهور شبکه های افراطی مانند القاعده را تسهیل کرد. (Coll, 2004)

طرح مدل تحلیل براساس مبانی نظری

ارائه مدل تحلیلی برای توضیح همسویی برخی گروه های بنیادگرای اسلامی با غرب، به ویژه تحت رهبری آمریکا، نیازمند بررسی عوامل ایدئولوژیک، ژئوپلیتیکی و منافع متقابل است. در ادامه، مولفه های مدل ترکیبی و تحلیلی با عنوان "مدل همگرایی تاکتیکی- استراتژیک" ارائه می شود:

الف) منافع تاکتیکی متقاطع^۱:

در برخی مقاطع، منافع کوتاه مدت یا تاکتیکی گروه های بنیادگرا با منافع استراتژیک غرب هم راستا می شود. رابطه میان آمریکا و گروه های بنیادگرای اسلامی همچون داعش، تحریر الشام (جبهه النصره سابق) و طالبان، به طور پیچیده ای در چارچوب منافع متقاطع شکل گرفته است. این منافع متقاطع به معنای بهره برداری دوطرفه و گاه ناخواسته از اقدامات و حضور یکدیگر است. هرچند این گروه ها و ایالات متحده در بسیاری از زمینه ها دشمن یکدیگر محسوب می شوند، اما تحولات تاریخی و سیاسی به طور مکرر نشان داده که در برخی موارد، هرکدام از این بازیگران از دیگری بهره می برند یا به طور غیرمستقیم به تقویت منافع یکدیگر کمک می کنند.

ب) مواجهه با تهدیدات مشترک

رویارویی با تهدیدات مشترک که در قالب ائتلاف های غیررسمی بین آمریکا- گروه های تروریستی شکل می گیرد، نقش مهمی در شکل گیری تحولات منطقه ای و جهانی دارند و به ویژه در تحلیل روابط بین الملل و امنیت جهانی اهمیت فراوانی دارند. این سیاست که باعث هم افزایی استراتژیک طرفین می شود هر دو طرف با توجه به تهدیدات مشترک در شرایط خاص از یکدیگر بهره می برند تا با مخالفین خود مبارزه نمایند.

ج) رویکرد عملگرایانه- ابزارگرایانه

بخشی از گروه های اسلامی بنیادگرا، نگاه ابزارگرایانه و عملگرایانه به حمایت های غرب دارند. آن ها از کمک های مالی، تسلیحاتی یا اطلاعاتی برای رسیدن به اهداف محلی یا منطقه ای خود استفاده می کنند، بدون اینکه الزماً وابستگی ایدئولوژیک داشته باشند. از سوی دیگر غرب، به ویژه آمریکا، از این گروه ها به صورت ابزاری برای مهار قدرت های منطقه ای (ایران، سوریه، روسیه و ...) استفاده می کند. در حقیقت، این رویکرد به این معنا است که بنیادگرایان دینی ممکن است منافع کوتاه مدت خود را از تعامل یا مقابله با آمریکا به عنوان

¹- Shared Tactical Interests

یک ابزار برای تحقق اهداف بلندمدت‌شان دنبال کنند. آمریکا نیز به عنوان یک قدرت جهانی، در تلاش است تا از نفوذ ایران، سوریه و روسیه در خاورمیانه جلوگیری کند. در این راستا، ایالات متحده با استفاده از ابزار بنیادگرایی دینی تلاش می‌نماید تا بر نفوذ این کشورها در منطقه فشار وارد آورد.

(د) سیاست‌های نیابتی^۱:

در جنگ‌های نیابتی مانند سوریه یا افغانستان، این گروه‌ها به عنوان بازیگران غیررسمی در جهت منافع غربی (یا برعکس) وارد عمل می‌شوند. موضوع "نیابتی بودن" فعالیت‌های گروه‌های بنیادگرای دینی علیه ایران، سوریه و روسیه به نقش و حضور غیرمستقیم قدرت‌های بزرگ مانند غرب و آمریکا در تحریک و حمایت از این گروه‌ها اشاره دارد. در این زمینه، گروه‌های بنیادگرای دینی به عنوان ابزارهایی برای پیشبرد منافع استراتژیک و ژئوپلیتیکی قدرت‌های خارجی، به ویژه آمریکا و برخی از کشورهای غربی، عمل می‌کنند. (ه) تضاد ظاهری-تعامل پنهانی:

در حالی که در گفتمان عمومی، دشمنی میان غرب و گروه‌های بنیادگرا برجسته می‌شود، تعاملات پنهانی و محدود وجود دارد که در قالب مدل‌های "ائتلاف ناپایدار" قابل توضیح‌اند. تعارضات ظاهری و تعاملات پنهانی میان گروه‌های بنیادگرای دینی و آمریکا یک موضوع پیچیده است که در سطح عمومی این گروه‌ها معمولاً دشمنی خود را با آمریکا اعلام می‌کنند، اما در شرایط خاص و به‌ویژه در برابر دشمنان مشترک، ممکن است در تعاملات غیرمستقیم با ایالات متحده قرار بگیرند. این تعاملات می‌توانند تأثیرات زیادی بر وضعیت امنیتی و ژئوپلیتیک منطقه‌ای داشته باشند و در بلندمدت به چالش‌های جدیدی برای منافع آمریکا تبدیل شوند.

بحران افغانستان و راهبرد آمریکا

ایالات متحده آمریکا در مقاطع مختلف زمانی راهبردهای متفاوتی را در قبال افغانستان اتخاذ کرده است. اساس این سیاست‌ها اولویت دادن منافع ملی و مسائل ژئوپلیتیکی بر همسختی ارزشی بوده است. در ذیل ابتدا به پیشینه تاریخی (سیاست آمریکا در قبال مجاهدین جهت مقابله با شوروی) این امر پرداخته شده و سپس راهبرد این کشور در قبال طالبان بررسی می‌شود.

پیشینه تاریخی: سیاست آمریکا در قبال مجاهدین جهت مقابله با شوروی

جنگ سرد، دوره رقابت شدید ژئوپلیتیکی و ایدئولوژیک بین ایالات متحده و اتحاد جماهیر شوروی، با رویارویی مستقیم و جنگ‌های نیابتی مشخص می‌شود. زمانی که نیروهای شوروی در دسامبر ۱۹۷۹ با هدف حمایت از دولت کمونیستی حزب دموکراتیک خلق افغانستان^۲ (PDPA) به این کشور حمله کردند، افغانستان به میدان جنگ حیاتی در این مبارزه گسترده تر تبدیل شد. برای ایالات متحده، تهاجم شوروی به افغانستان تهدیدی مستقیم برای منافع این کشور در خلیج فارس و همچنین فرصتی قابل توجه برای اتحاد جماهیر شوروی برای گسترش نفوذ خود در آسیای مرکزی بود (Brzezinski, 1997).

در پاسخ به تهاجم شوروی، ایالات متحده سیاست مهار را اتخاذ کرد که سنگ بنای سیاست خارجی ایالات متحده از پایان جنگ جهانی دوم بود. دکترین کارتر که توسط رئیس جمهور جیمی کارتر در سال ۱۹۸۰ بیان شد، به طور خاص به تعهد ایالات متحده به استفاده از نیروی نظامی برای حفاظت از منافع آمریکا در خلیج فارس در برابر توسعه شوروی پرداخت. افغانستان که به لحاظ استراتژیک در تقاطع آسیای مرکزی، خاورمیانه و آسیای جنوبی قرار دارد، به عنوان یک جزء حیاتی در چشم انداز ژئوپلیتیک وسیع تر ظاهر شد. ایالات متحده از ترس اینکه چنین اقدامی باعث افزایش نفوذ شوروی در منطقه و تضعیف قدرت ایالات متحده شود، به دنبال جلوگیری از تحکیم جای پای اتحاد جماهیر شوروی در افغانستان بود (Gaddis, 2005).

در طول دهه ۱۹۸۰، چشم انداز ژئوپلیتیکی جنگ سرد، زمینه را برای یکی از مهم ترین صف بندی های بین المللی در تاریخ معاصر - حمایت ایالات متحده از مجاهدین افغان - آماده کرد. منافع استراتژیک در درجه اول این همسویی را هدایت می کرد، که

¹- Proxy Politics

² - People's Democratic Party of Afghanistan

پیامدهای عمیقی نه تنها برای رقابت ایالات متحده و شوروی، بلکه برای مسیر آینده افغانستان و امنیت جهانی نیز داشت. استراتژی مهار گسترش شوروی، تضمین دسترسی به منابع حیاتی در منطقه، و جلوگیری از گسترش کمونیسم، زیربنای تصمیم ایالات متحده برای حمایت از مجاهدین بود.

برای مقابله با حضور شوروی در افغانستان، ایالات متحده به مجاهدین افغان، ائتلافی از گروه های شورشی که علیه حکومت حزب دموکراتیک خلق و اشغال شوروی قیام کرده بودند، روی آورد. علیرغم تنوع ایدئولوژیک، این گروه ها در مخالفت خود با حکومت شوروی، متحد شدند. در حالی که ایالات متحده قبل از تهاجم، تعامل مستقیمی با این گروه ها نداشت، ضرورت استراتژیک برای مقابله با نفوذ شوروی به سرعت به یک اتحاد رسمی منجر شد. در سال ۱۹۷۹، سیا عملیات سایکلون^۱ را که یک عملیات مخفی بود، برای ارائه کمک های نظامی به مجاهدین از جمله سلاح، بودجه و آموزش راه اندازی کرد. (Coll, 2004)

از طریق عملیات سایکلون، ایالات متحده کمک های قابل توجهی به مجاهدین ارائه کرد، از جمله تسلیحات مدرن مانند موشک های استینگر، که با خنثی کردن برتری هوایی شوروی، ثابت کرد که یک تغییر دهنده بازی در درگیری است. (Brown, 2002). (223) ایالات متحده همچنین با متحدان منطقه ای، از جمله پاکستان و عربستان سعودی، هماهنگ شد که هر دو کمک مالی و پشتیبانی لجستیکی بیشتری ارائه کردند. پاکستان، به ویژه، با خدمت به عنوان مجرای کمک ایالات متحده به مجاهدین، نقش مهمی ایفا کرد. آژانس اطلاعات پاکستان، آی اس آی، توزیع تسلیحات و تلاش های هماهنگ را در میان جناح های مختلف مقاومت افغانستان تسهیل کرد. (Pentz, 1988: 382-5) عربستان سعودی با انگیزه مواضع ضد کمونیستی و همبستگی مذهبی خود با مجاهدین نیز حمایت مالی کرد و اطمینان داد که مقاومت منابع لازم برای ادامه مبارزه خود را دریافت می کند. به عبارتی محاسبات ژئوپلیتیکی تصمیم ایالات متحده برای حمایت از مجاهدین را هدایت می کرد. اتحاد جماهیر شوروی یک تهدید مستقیم برای ثبات جهانی و منافع ایالات متحده بود و ایالات متحده را وادار کرد تا جنگ نیابتی را در افغانستان با هدف تضعیف نفوذ و منابع ارتش شوروی آغاز کند. ایالات متحده مجاهدین را نه به عنوان متحدان ایدئولوژیک، بلکه به عنوان شرکای عملی در یک مبارزه بزرگتر می دید. ملاحظات عمل گرایانه، نه ارزش های مشترک، این رابطه را شکل دادند.

با این حال، این محاسبه ژئوپلیتیکی پیامدهای گسترده و ناخواسته ای داشت. در حالی که ایالات متحده و متحدانش در هدف فوری خود - خروج نیروهای شوروی از افغانستان در سال ۱۹۸۹ - موفق شدند، پیروزی مجاهدین همچنین زمینه را برای سقوط افغانستان به جنگ داخلی و هرج و مرج فراهم کرد. جناح های مختلف مجاهدین که با موفقیت شوروی را شکست دادند، علیه یکدیگر قرار گرفتند که منجر به سال ها درگیری داخلی شد. خروج نیروهای شوروی به صلح در افغانستان منجر نشد. در عوض، دوره ای از جنگ های داخلی شدید با گروه های مختلف مجاهدین برای کنترل دولت آغاز شد. یکی از مهمترین نتایج این دوره پس از شوروی، ظهور طالبان بود، یک گروه اسلامگرای افراطی که از صفوف مجاهدین بیرون آمده بود. طالبان که در نهایت در سال ۱۹۹۶ کنترل کابل را به دست گرفتند، تفسیر خاصی از قوانین اسلامی را تحمیل کردند و به منبع بی ثباتی در منطقه تبدیل شدند. (داودی و دیگران، ۱۴۰۲)

علاوه بر این، موفقیت مجاهدین در برابر شوروی همچنین به ظهور شبکه های جهادی جهانی کمک کرد، با چهره هایی مانند اسامه بن لادن که در طول درگیری به شهرت رسیدند. بن لادن که در کنار مجاهدین جنگیده بود، القاعده را تشکیل داد، سازمانی که در دهه های بعد به تهدیدی مستقیم برای امنیت ایالات متحده تبدیل شد (Coll, 2004). تسلیحات، آموزش و شبکه های ایدئولوژیک توسعه یافته در طول جنگ شوروی-افغانستان، بعداً به ظهور افراط گرایی دامن زد که در حملات ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱ و متعاقب آن حمله ایالات متحده به افغانستان به اوج خود رسید.

¹ - Operation Cyclone

همسویی ایالات متحده با مجاهدین پیچیدگی های ژئوپلیتیک جنگ سرد را نشان می دهد، جایی که منافع استراتژیک غالباً ائتلاف هایی را با گروه هایی که لزوماً با ارزش های ایالات متحده مشترک نیستند، دیکته می کند. این مشارکت در دستیابی به هدف فوری خروج شوروی نقش بسزایی داشت، اما چالش های مدیریت پویایی قدرت پس از جنگ را نیز آشکار کرد. فقدان یک استراتژی بلندمدت برای افغانستان پس از خروج شوروی، به گروه های افراطی اجازه داد تا قدرت را به دست آورند، که در نهایت منجر به احیای مجدد نیروهای اسلامگرای رادیکال و درگیری مجدد ایالات متحده در منطقه پس از ۱۱ سپتامبر شد. میراث حمایت ایالات متحده از مجاهدین افغان به عنوان یک داستان هشدار دهنده در مورد غیرقابل پیش بینی بودن اتحادهای ژئوپلیتیکی و پیامدهای ناخواسته مداخله خارجی است. در حالی که ایالات متحده در تضعیف اتحاد جماهیر شوروی و دستیابی به اهداف جنگ سرد خود موفق بود، بی ثباتی طولانی مدت در افغانستان و ظهور گروه های متخاصم با منافع ایالات متحده بر پیچیدگی های ژئوپلیتیک جنگ سرد تأکید می کند.

همسویی آمریکا با طالبان و بازگشت به قدرت در افغانستان

بازگشت طالبان به قدرت در افغانستان در سال ۲۰۲۱ یک لحظه مهم در روابط بین الملل بود که هم پویایی منطقه ای و هم استراتژی های سیاست خارجی جهانی را تغییر داد. پس از مداخله ایالات متحده، دولت افغانستان به سرعت سقوط کرد. آمریکا به دلایل متعددی که ریشه در منافع استراتژیک داخلی و بین المللی دارد، همسویی با طالبان را انتخاب کرد. چنین همسویی می تواند منعکس کننده تغییر گسترده تری در ژئوپلیتیک جهانی باشد. به عبارتی این همکاری را می توان پاسخی به تغییر پویایی قدرت جهانی دانست. «تغییر راهبرد آمریکا از دوره اوباما باعث شد مجموعه ای از اقدامات مثل مذاکره با طالبان در دستور کار آمریکا قرار بگیرد. تمرکز بر شرق آسیا و مهار چین، استراتژی دیگر امریکا است تا با چالشی امنیتی جدید در منطقه خود مقابله نماید. افزایش قدرت چین و برتری اقتصادی فزاینده چین این کشور، مهار چین را به اولویت جدید آمریکا در سطح بین المللی تبدیل کرده است.» (مقدس، ۱۴۰۰: ۷۲)

همسویی آمریکا با طالبان را می توان به عنوان بخشی از یک چالش گسترده تر برای نظم بین المللی تحت رهبری غرب در نظر گرفت که یکی از ویژگی های تعیین کننده ژئوپلیتیک جهانی از پایان جنگ جهانی دوم است. ایالات متحده و متحدانش مدت هاست که از ارزش هایی مانند دموکراسی، حقوق بشر و حاکمیت قانون دفاع کرده اند. با این حال، بازگشت طالبان به قدرت در افغانستان نشان دهنده شکست مداخلات غرب است. علاوه بر این، شکنندگی نظم بین المللی لیبرال در مناطق خاص و خروج نیروهای ناتو سؤالات مهمی را در مورد آینده افغانستان و نقش آن در زمینه ژئوپلیتیک گسترده تر ایجاد کرده است.

همچنین همسویی آمریکا با طالبان را نیز باید در چارچوب منطقه ای وسیع تری دید. موقعیت افغانستان در چهارراه آسیا، آن را به نقطه کانونی برای منافع ژئوپلیتیکی رقابتی تبدیل می کند. همسویی غرب با طالبان ممکن است تلاشی برای ایجاد نفوذ آنها در این ساختار پیچیده قدرت باشد. بازگشت طالبان به قدرت توازن قدرت منطقه ای را تغییر داد و بازیگران کلیدی مانند پاکستان، چین و ایران به تنظیم مجدد رابطه خود با دولت طالبان پرداختند. همسویی غرب با طالبان چالشی برای نظم بین المللی مستقر تحت رهبری غرب است. ایالات متحده و متحدانش مدت هاست که ارزش هایی مانند دموکراسی، حقوق بشر و حکومت داری مبتنی بر حاکمیت قانون را ترویج کرده اند. بازگشت طالبان به قدرت نشان دهنده شکست نظم بین المللی لیبرال در افغانستان است و محدودیت های مداخلات غرب در منطقه را برجسته می کند. (مشعل، ۱۴۰۲).

بحران سوریه و راهبرد غرب به رهبری آمریکا در جهت تضعیف یا سقوط اسد

بهار عربی، مجموعه ای از قیام های طرفدار دموکراسی که در اواخر سال ۲۰۱۰ آغاز شد و در سراسر جهان عرب گسترش یافت، چشم انداز ژئوپلیتیک خاورمیانه و شمال آفریقا را به طور قابل توجهی تغییر داد. این جنبش نه تنها سیاست منطقه ای را تغییر داد، بلکه پیامدهای عمیقی بر روابط بنیادگرایانه اسلامی - آمریکا، به ویژه در زمینه اتحادهای استراتژیک و نگرانی های امنیتی داشت.

پس از بهار عربی، قدرت های غربی با تعادل چالش برانگیزی مواجه شدند. ایالات متحده و اتحادیه اروپا در ابتدا از اعتراضات حمایت می کردند و از حقوق شهروندان برای سرنگونی حاکمان خودکامه دفاع می کردند. غرب با خوش بینی محتاطانه با سقوط بن علی و مبارک در تونس و مصر روبرو شد و امیدوار بود که انتقال دموکراتیک انجام شود. اما وضعیت در این کشورها خصوصاً در لیبی و سوریه پیچیده تر شد. مداخله ناتو در لیبی در سال ۲۰۱۱ منجر به سرنگونی معمر قذافی شد، اما خلأ قدرتی را نیز ایجاد کرد که به گروه های افراطی مانند داعش و گروه های وابسته به القاعده اجازه داد تا جای پای خود را به دست آورند. در سوریه، درگیری به سرعت به یک جنگ نیابتی تبدیل شد، با حمایت قدرت های غربی از گروه های مخالف میانه رو در حالی که گروه های اسلام گرا، از جمله سازمان های جهادی مانند جبهه النصره (وابسته به القاعده) و بعداً جبهه تحریر الشام نقش مهمی در شورش علیه رژیم بشار اسد داشت.

روابط بین قدرت های غربی و گروه های بنیادگرای اسلامی از سال ۲۰۱۱ دستخوش دگرگونی قابل توجهی شده است. در ابتدا، غرب به دلیل اختلافات ایدئولوژیک و نگرانی ها در مورد تروریسم به دنبال اجتناب از تعامل مستقیم با جناح های اسلام گرا بود. با این حال، واقعیت های عملی درگیری های منطقه ای - به ویژه در سوریه و عراق - منجر به همکاری موقت و عملی شد. از آنجایی که گروه های بنیادگرای اسلامی مانند التحریر الشام^۱ و داعش ثابت کردند که قادر به به چالش کشیدن نیروهای تحت حمایت غرب و قدرت های منطقه ای هستند، تمرکز غرب به طور فزاینده ای از نگرانی های ایدئولوژیک به منافع استراتژیک تغییر کرد. نتیجه مجموعه ای پیچیده تر و اغلب متناقض از اتحادها بوده است، زیرا قدرت های غربی اهداف ضد تروریسم را بر خلوص ایدئولوژیک اولویت می دادند.

به عبارتی ظهور گروه های اسلام گرا پس از بهار عربی، محاسبات ژئوپلیتیکی قدرت های غربی و بازیگران منطقه ای را به طور چشمگیری تغییر داد. در کشورهایی مانند سوریه، عراق و لیبی، غرب با یک معضل دشوار روبرو بود: چگونه می توان از مبارزه با رژیم های خودکامه حمایت کرد و در عین حال از قدرت بخشیدن به جنبش های افراطی اجتناب کرد؟ در سوریه، تمرکز غرب به مبارزه با تروریسم معطوف شد و اغلب انگیزه های ایدئولوژیک برخی گروه ها را نادیده گرفت. به عنوان مثال، التحریر الشام، که در اصل یکی از شاخه های القاعده بود، در سال ۲۰۱۷ در تلاش برای فاصله گرفتن از جهادگرایی و کسب مشروعیت محلی، نام خود را تغییر داد. در حالی که التحریر الشام به طور رسمی توسط ایالات متحده و اتحادیه اروپا یک سازمان تروریستی تلقی می شد، مبارزه آن با رژیم اسد و نقش آن در کنترل بخش های کلیدی سوریه، آن را به شریکی ناخواسته در مبارزات ژئوپلیتیکی گسترده تر تبدیل کرد. قدرت های غربی، در درجه اول ایالات متحده، در موقعیت متناقضی قرار گرفتند که در آن مجبور بودند برای دستیابی به اهداف استراتژیک، مانند مقابله با اسد و مهار داعش، با گروه هایی که از نظر ایدئولوژیک با آنها مخالف بودند، همکاری کنند. (رکابیان، ۱۳۹۶)

نقش آمریکا و متحدانش در تشکیل و تقویت داعش و گروه های منشعب از آن

شواهد متعددی را درمورد نقش آمریکا در تشکیل و تقویت داعش می توان برشمرد. برای نمونه راند پاول، سناتور جمهوری خواه آمریکا، سیاست های نادرست این کشور و مداخله ی بیش از حد در بحران سوریه را عامل به وجود آمدن پناهگاهی مناسب برای تروریست های غرب آسیا و کشیده شدن هرج و مرج به شمال عراق می داند. وی یکی از دلایل تقویت داعش را ارسال سلاح های آمریکایی برای متحدان این گروه در سوریه عنوان می کند و می گوید: «داعش در سوریه متحد ما بود. ما برای عقب راندن نیروهای وفادار به دولت دمشق، به شبه نظامیان سلاح دادیم و مکانی امن برای این افراد در سوریه درست کردیم. به نظر من، دخالت ما در سوریه منجر به اوضاع جاری عراق شد». از سوی دیگر، دونالد ترامپ رئیس جمهور وقت آمریکا، نیز در سخنانی دولت او باما را متهم کرد که به صورت فعالانه از گروه های افراطی سلفی که بعداً به داعش تبدیل شدند، حمایت کرده است. ترامپ بارها تأکید

^۱ - Hay'at Tahrir al-Sham

کرد: «من می‌خواهم بگویم که هیلاری کلینتون مکار نیز یکی از بنیان‌گذاران داعش است». همچنین مایک پنس، معاون سابق ترامپ، نیز با صدور بیانیه‌ای اعلام کرده بود سیاست‌های اوباما و کلینتون به ایجاد داعش منجر شد. (Jacobson, 2016)

به عبارت دیگر «گروه‌های تروریستی از ابزارهای مورد استفاده‌ی آمریکا در سیاست خارجی برای خود بوده است. از این رو، آمریکا به جهت پیاده‌سازی تئوری آشوب سازنده، در منطقه حضور یافته است. آشوب سازنده یا هرج و مرج خلاق، راهبردی است که طی آن، آمریکا در کشورهایی که کارکردهای متضاد با اهداف و منافع آن دارند، ورود پیدا کرده و از طریق خلق آشوب سازنده که با ابزارهای گوناگون رسانه‌ای و به کارگیری بازیگران مختلف داخلی و خارجی همراه است، منافع و اهداف خود را به دست می‌آورد.» (نیرجی، ۱۳۹۹: ۷۰۹ و نجات، ۱۴۰۲)

در مارس ۲۰۲۱ جیمز جفری، فرستاده پیشین دونالد ترامپ رئیس‌جمهور منتخب آمریکا به سوریه در مصاحبه‌ای افشاگرانه با شبکه تلویزیونی پی بی اس آمریکا اعلام نمود که «شاخه القاعده در سوریه "دارایی" برای استراتژی ایالات متحده در سوریه است. گروه شورشی اسلامگرای تحریر الشام گروهی بد در میان گزینه‌های خیلی بد در ادلب سوریه است. (Petti, 2021)

در حالی که کشورهای غربی از حمایت مستقیم از گروه‌هایی با گرایش‌های جهادی آشکار محتاط بودند، به طور غیرمستقیم از طریق متحدان منطقه‌ای مانند ترکیه، عربستان سعودی و قطر که تمایل بیشتری به ارائه کمک‌های مالی و نظامی داشتند، به این گروه‌های سلفی کمک کردند. ایالات متحده و متحدانش غالباً افراط‌گرایی ایدئولوژیک برخی از گروه‌های مورد حمایت خود را نادیده گرفتند و هدف استراتژیک تضعیف اسد و مقابله با نفوذ ایران را در اولویت قرار دادند. یکی از مجراهای اصلی حمایت آمریکا از گروه‌های سلفی در سوریه از طریق شرکای منطقه‌ای مانند عربستان سعودی، قطر و ترکیه بود. این کشورها منافع مشترک غرب در برکناری اسد داشتند اما دلایل خاص خود را برای حمایت از گروه‌های سلفی داشتند. عربستان سعودی، به‌ویژه، این درگیری را بخشی از مبارزه گسترده‌تر شیعه و سنی می‌دانست و گروه‌های سلفی را متحدان ایدئولوژیک علیه رژیم اسد به رهبری شیعیان و حامیان ایرانی آن می‌دید. به همین ترتیب، قطر و ترکیه که هر دو منافع سیاسی و مذهبی خود را در منطقه داشتند، در مقاطع مختلف درگیری از گروه‌های سلفی از جمله جبهه النصره حمایت کردند. ترکیه، به‌ویژه، یک بازیگر کلیدی در تسهیل ورود جنگجویان به سوریه بود، زیرا جهادی‌های سلفی اغلب از مرز ترکیه عبور می‌کردند تا به گروه‌هایی مانند النصره و بعداً التحریر الشام پیوندند. حمایت ترکیه از این گروه‌ها بخشی از راهبرد گسترده‌تر آن برای تضعیف رژیم اسد و محدود کردن نفوذ گروه‌های کردی بود که آنها را یک تهدید تروریستی می‌دانست. در حالی که غرب برای تعامل مستقیم با این گروه‌ها مردد بود، خود را به طور ضمنی با برخی از بازیگران منطقه‌ای که تمایل بیشتری به ریسک‌پذیری و تأمین منابع برای گروه‌های سلفی داشتند، همسو می‌شد. (درج، ۱۳۹۸)

ایالات متحده آمریکا در جهت مقابله با جبهه مقاومت از سال ۲۰۱۱ تلاش زیادی نمود تا بازیگران کلیدی این جبهه را تضعیف یا حذف نماید و برای محقق شدن این امر از ابزارهای مختلفی بهره‌مند می‌شد. یکی از این ابزارها بهره‌برداری از گروه‌های تروریستی از جمله تحریرالشام مخالف بشار اسد رهبر سابق نظام سوریه بود و این درحالی بود «امریکا این گروه را در لیست گروه‌های تروریستی قرار داده بود و در برنامه پاداش برای عدالت تا ۱۰ میلیون دلار برای فردی که بتواند اطلاعاتی درباره معتمد جولانی ارائه دهد، در نظر گرفته شده است.» (یورونیوز، ۲۰۲۴)

همسویی آمریکا و متحدانش با داعش و تحریرالشام در جهت تضعیف و فروپاشی نظام بشار اسد

چشم‌انداز ژئوپلیتیکی خاورمیانه در قرن بیست و یکم، به ویژه پس از ظهور داعش (دولت اسلامی عراق و سوریه) دستخوش دگرگونی‌های مهمی شد. داعش به عنوان یک گروه جهادی خشن نه تنها نظم منطقه‌ای را به چالش کشید، بلکه به کاتالیزوری برای تغییرات ژئوپلیتیکی گسترده‌تر تبدیل شد و بر روابط بین قدرت‌های جهانی و بازیگران منطقه‌ای تأثیر گذاشت. علیرغم خصومت ایدئولوژیک و عملیاتی غرب و داعش، عوامل ژئوپلیتیکی وضعیت متناقضی را ایجاد کرده است که در آن سیاست‌های غرب علیه داعش به طور غیرمستقیم با بازیگران ضدغربی منطقه همسو می‌شود.

جنگ داخلی سوریه که در سال ۲۰۱۱ آغاز شد، به یکی از مهم ترین و پیچیده ترین درگیری های قرن بیست و یکم تبدیل شده است. یکی از جنجال برانگیزترین جنبه های جنگ، نقش گروه های جهادی سلفی از جمله گروه هایی مانند تحریر الشام بوده است. کشورهای غربی به ویژه ایالات متحده و قدرت های اروپایی در برخورد با این گروه ها با دوراهی های مهمی مواجه بوده اند. در حالی که گروه های سلفی اغلب از نظر ایدئولوژیک با ارزش های غربی مخالف هستند، مخالفت آنها با رژیم اسد، که توسط ایران و حزب الله حمایت می شود، منجر به حمایت پیچیده و گاهی غیرمستقیم غرب شد. (رکابیان، ۱۳۹۶)

گروه های سلفی، از جمله جبهه النصره و بعداً التحریر الشام، عمدتاً به دلیل مواضع ایدئولوژیک سخت گیرانه، قابلیت های نظامی و توانایی جذب جنگجویان در سطح محلی و بین المللی، به بازیگران اصلی درگیری های سوریه تبدیل شدند. با وجود اینکه غرب اغلب این گروه ها را رادیکال می داند، آنها خود را بخشی از مخالفان سنی گسترده تر رژیم اسد می دانند که از حمایت ایران شیعه و حزب الله برخوردار است. با گذشت زمان، آنها نفوذ فزاینده ای را در نیروهای مخالف به دست آوردند، تا حدی به دلیل قدرت سازمانی آنها و نقش آنها در جنگ علیه دولت سوریه، که توسط نیروهای روسیه و ایران حمایت می شد.

غرب، به ویژه ایالات متحده و متحدان اروپایی آن، به شدت درگیر منازعه سوریه شدند، البته با اهداف پیچیده و متغیر. هدف دولت های غربی تلاش برای سقوط اسد، تضعیف نفوذ منطقه ای ایران و مقابله با نفوذ روسیه بود. (Cozad- Gris , 2025) هدف اصلی سیاست امریکا، سرنگونی رژیم اسد بود که به عنوان متحد اصلی ایران تلقی می شد. با این حال، ظهور گروه های افراطی در اپوزیسیون، از جمله گروه هایی با ایدئولوژی های جهادی سلفی، به زودی این هدف را پیچیده کرد.

میراث حمایت غرب از گروه های سلفی در سوریه پیچیده و مملو از پیامدهای منفی است. در حالی که قدرت های غربی به دنبال دستیابی به اهداف استراتژیک بودند - مانند تضعیف یا سقوط اسد و محدود کردن نفوذ ایران - حمایت از گروه های افراطی در نهایت به ظهور تروریسم، بی ثباتی سوریه و تقویت ایدئولوژی های رادیکال کمک کرد که همچنان امنیت منطقه و جهان را تهدید می کنند. همسویی با متحدان منطقه ای که از جناح های سلفی حمایت می کردند، خطرات اتحاد های کوتاه مدت در ژئوپلیتیک را نیز برجسته می کند. پیامدهای ناخواسته این سیاست تا سال های آینده همچنان بر سیاست خارجی غرب در منطقه تأثیر خواهد گذاشت. (Patterson, 2024)

حمایت از گروه های افراطی مثل التحریر الشام در سوریه پیامدهای عمیق و طولانی مدتی هم برای سوریه و هم برای ژئوپلیتیک خاورمیانه گسترده تر داشته است. «حمایت امریکا و متحدانش مثل ترکیه و عربستان و اسرائیل از تحریر الشام و انواع کمک ها به این گروه باعث شد که نظام اسد بدون مقاومت تسلیم این گروه شود. سقوط اسد پس از نیم قرن حاکمیت در این کشور باعث انقلاب ژئوپلیتیک در خاورمیانه شده است. ایالات متحده و سوریه عموماً در ۵۰ سال گذشته دشمن یکدیگر بوده اند، اگرچه رئیس جمهور بیل کلینتون در سال ۲۰۰۰ به یک پیمان صلح بین سوریه و اسرائیل نزدیک شده بود. متحدان امریکا، از جمله اسرائیل، اردن، و ترکیه، منافع حیاتی در سوریه دارند. آنها به دنبال رهبری از واشنگتن خواهند بود. در پی رویدادهای خیره کننده در سوریه، خیلی چیزها نامشخص و بالقوه خطرناک شده است.» (Alshamary and others, 2024)

در جبهه مقابل ائتلاف گروه های بنیادگرایی-آمریکا، جبهه ایران، روسیه و سوریه قرار داشت. ایران به ویژه داعش را تهدیدی مستقیم برای منافع خود در عراق و سوریه می دانست. حمایت ایران از دولت عراق و نظام اسد سوریه، اجزای کلیدی استراتژی آن برای حفظ نفوذ در منطقه بود. مداخلات نظامی ایران در عراق و سوریه با هدف حفظ این دولت ها انجام شد، زیرا داعش چالش مهمی برای ثبات آنها بود. این وضعیت، ایران را به عنوان یک بازیگر مهم در نظم منطقه ای قرار داد. روسیه نیز که مدت ها در برابر نفوذ ایالات متحده در خاورمیانه مقاومت کرده است، نقش مهمی در منطقه به ویژه از طریق مداخله نظامی خود در سوریه در سال ۲۰۱۵ ایفا کرد. اهداف اولیه روسیه در سوریه حفظ رژیم اسد و تامین امنیت ژئوپلیتیک و نظامی خود بود. منافع در حالی که عملیات نظامی روسیه شامل اقداماتی علیه داعش بود، استراتژی گسترده تر آن برای مقابله با سلطه غرب در خاورمیانه تنش هایی را با ایالات

متحد و متحدانش ایجاد کرد. مداخله روسیه در سوریه نه تنها برای تقویت رژیم اسد، بلکه برای به چالش کشیدن سیاست ایالات متحده در منطقه، نشان دهنده شکاف عمیق ژئوپلیتیکی بین غرب و روسیه بود. (Fenton-Harvey, 2024)

فروپاشی نظام بشار اسد نقطه عطفی در سیاست خاورمیانه است. فروپاشی سریع دولت اسد، که برای بیش از ۵۰ سال یکی از محورهای امور سوریه و منطقه بود، برای بسیاری غیرقابل تصور بود، اما در کمتر از دو هفته و با فراگیری نیروهای شورشی در سراسر کشور تحقق یافت. این رویداد نه تنها ساختار سیاسی داخلی سوریه را تغییر داد، بلکه زمینه را برای مرحله جدیدی از ژئوپلیتیک منطقه ای فراهم می کند. سقوط اسد، نتیجه ظهور ائتلاف های شورشی، و تعامل پیچیده بازیگران داخلی و جهانی (آمریکا و متحدان منطقه ای) می باشد. (Aguilar, 2024)

سقوط اسد آینده صلح آمیز یا باثباتی را برای سوریه تضمین نمی کند. اپوزیسیون پراکنده کشور، ناراضی های پایدار و زیرساخت های ویران شده، موانع قابل توجهی برای بازسازی ایجاد می کند. هر گونه بی ثباتی طولانی مدت زمینه مساعدی را برای داعش فراهم می کند تا شبکه های خود را بازسازی کند. این وضعیت نشان دهنده پیچیدگی های روابط غرب با گروه های سلفی در سوریه است. در حالی که ایالات متحده به مخالفت با گروه هایی با ایدئولوژی های جهادی روشن ادامه می داد، واقعیت روی زمین به رویکردی ظریف تر و گاه متناقض منجر شد. قدرت های غربی خود را حامی بازیگرانی دیدند که علی رغم مخالفت شان با اسد و ایران، چالش های ایدئولوژیک و استراتژیک مهمی را به وجود آوردند. همسویی با قدرت های منطقه ای که از این گروه ها حمایت می کردند اغلب به این معنی بود که کشورهای غربی به طور غیرمستقیم در تقویت گروه هایی با ایدئولوژی های عمیقاً متضاد با خودشان مشارکت داشتند.

همسویی آمریکا و بنیادگرایی مذهبی و بیداری اسلامی

تحولات عمیق سیاسی و اجتماعی در جهان اسلام از سال ۲۰۱۱ به بعد، زمینه ساز بروز یکی از جدی ترین موج های خودآگاهی سیاسی و فرهنگی در میان ملت های مسلمان شد. بیداری اسلامی، به عنوان یک خیزش فکری و مردمی برای احیای هویت اسلامی، عدالت طلبی، و رهایی از سلطه بیگانگان، در این دوره رشد قابل توجهی یافت. یکی از عوامل تأثیرگذار بر تعمیق این بیداری، همسویی آشکار یا پنهان آمریکا با جریان های افراطی و بنیادگرای مذهبی بود. هرچند ممکن است در نگاه نخست، چنین همسویی ای به نفع سلطه طلبی تلقی شود، اما واقعیت آن است که همین همراهی های تاکتیکی، به واسطه پیامدهای آشکارشان، باعث افزایش آگاهی مردم، شکل گیری بینش انتقادی نسبت به اسلام ابزاری، و در نهایت، به حاشیه رفتن بنیادگرایی مذهبی در بسیاری از کشورهای اسلامی شد.

نمایان شدن چهره واقعی بنیادگرایی مذهبی

همسویی آمریکا با جریان هایی که در ظاهر شعارهای اسلامی سر می دادند اما در عمل نماینده افراط گرایی، خشونت، و تضاد با عقلانیت اسلامی بودند، موجب شد ماهیت این جریان ها برای افکار عمومی جهان اسلام روشن تر گردد. مردم در کشورهای مختلف اسلامی، با مشاهده رفتارهای این گروه ها و حمایت های خارجی از آن ها، به تدریج به این نتیجه رسیدند که اسلام اصیل چیزی جز عقلانیت، عدالت و آزادی نیست و بنیادگرایی، انحرافی سیاسی از این مسیر است. بیداری اسلامی به جای دنباله روی از گروه های مدعی اسلام گرایی، به سمت تفکر انتقادی و بازگشت به اسلام تمدن ساز حرکت کرد. این فرایند، هم از نظر فرهنگی و هم از نظر اجتماعی، موجب رشد آگاهی عمیق در میان توده ها و نخبگان شد.

شکل گیری تمایز روشن بین اسلام اصیل و اسلام ابزاری

هم زمان با تشدید بحران ها در سوریه، عراق، افغانستان و شمال آفریقا، حمایت آمریکا از برخی گروه های بنیادگرا، باعث شد مردم تمایز روشنی میان اسلام ابزاری و اسلام اصیل قائل شوند. این آگاهی عمومی، سبب شد که بیداری اسلامی در بستر مردمی به سمت تقویت اصول و اهداف خود حرکت کند. مردم با مشاهده رفتارهای خشن، تکفیری و قوم گرایانه گروه های افراطی، و نیز پشتیبانی های

سیاسی و رسانه‌ای قدرت‌های بیگانه از این گروه‌ها، به‌وضوح درک کردند که اسلام مبارز و متمدن با این نوع از بنیادگرایی بیگانه است. همین آگاهی، پایه‌گذار مرحله‌ای جدید از بیداری اسلامی شد که در آن، مردم خواهان عدالت، استقلال، توسعه پایدار و معنویت بودند، نه افراط‌گرایی و تخریب.

افزایش مطالبه‌گری مردم برای استقلال فکری و سیاسی

با نمایان شدن نقش ایالات متحده در بهره‌برداری از جریان‌های تندرو، مردم در کشورهای اسلامی، به‌ویژه جوانان و نخبگان فکری، به این درک رسیدند که تا زمانی که گفتمان اسلامی وابسته به بازی‌های قدرت جهانی باشد، نمی‌تواند رهایی‌بخش باشد. این بینش موجب شد که بیداری اسلامی در بسیاری از جوامع، از شکل احساسی و واکنشی به سوی یک حرکت عقلانی، تحلیلی و مبتنی بر استقلال فکری سوق پیدا کند. در بسیاری از کشورها، به‌ویژه در خاورمیانه و آسیای مرکزی، مردم خواهان آن شدند که اسلام در جایگاه فکری تمدن‌ساز و عدالت‌محور، خارج از دایره سیاست‌زدگی و افراط‌گرایی، به عرصه عمومی بازگردد. همین تحول در ادراک جمعی، بنیان‌های تازه‌ای برای بیداری اسلامی در دوران معاصر ایجاد کرد.

کاهش نفوذ اجتماعی جریان‌های بنیادگرا

یکی از مهم‌ترین آثار همسویی آمریکا با بنیادگرایان، که موجب تقویت بیداری اسلامی شد، کاهش محبوبیت و مقبولیت اجتماعی جریان‌های افراطی در کشورهای اسلامی بود. تجربه‌های تلخ حکومت‌های تندرو در برخی مناطق، همراه با حمایت‌های آشکار یا پنهان قدرت‌های غربی از آن‌ها، باعث شد که مردم از این جریان‌ها فاصله بگیرند و آن‌ها را نماینده اسلام ندانند. برای نمونه در سوریه پس از قدرت‌گیری برخی گروه‌های افراطی، اکثریت جامعه نسبت به پروژه‌های شبه‌دینی بی‌اعتماد شدند و گرایش به اسلام عقلانی، اخلاقی و مردمی افزایش یافت. همین روند، بستر مناسبی برای رشد گفتمان بیداری اسلامی فراهم کرد؛ گفتمانی که اکنون از طریق کتاب، رسانه، آموزش و فعالیت‌های مردمی در حال گسترش است.

بازگشت به اسلام تمدنی در برابر اسلام بنیادگرا

در برابر بنیادگرایی مذهبی که عموماً در پی بازسازی شکلی و خشن از تاریخ اسلام بود، بیداری اسلامی در مسیر تجربه و آزمون، به سوی بازخوانی اسلام تمدنی حرکت کرد. این اسلام بر عدالت، عقلانیت، معنویت و مشارکت مردم در اداره امور تأکید دارد و از بهره‌کشی سیاسی از دین پرهیز می‌کند. همسویی آمریکا با بنیادگرایی مذهبی، باعث شد مردم در بسیاری از جوامع اسلامی ضرورت بازگشت به اسلام تمدن‌ساز و هویت‌محور را درک کنند. این تحول فکری، بزرگ‌ترین دستاورد بیداری اسلامی در دهه اخیر است و می‌تواند در دهه‌های آینده، مسیر امت اسلامی را از خشونت و وابستگی جدا سازد.

افزایش آگاهی نخبگان و نسل جوان

نسل جوان و نخبگان فکری، بیشترین بهره‌مندان از تجربیات سیاسی سال‌های اخیر بوده‌اند. در پی مشاهده رفتارهای بنیادگرایانه و حمایت‌های غرب از این گروه‌ها، جوانان به تحلیل‌گری روی آوردند و نسبت به روندهای سیاسی و دینی، نگاه انتقادی پیدا کردند. این نسل جدید، به‌جای پیروی از شعارها، به مطالعه تاریخ، فهم تمدن اسلامی، و بازتعریف نقش دین در جامعه پرداخت. حاصل این آگاهی، رشد تفکر مستقل اسلامی، نهادسازی فرهنگی، و ایجاد فضاهای گفت‌وگویی جدید در جهان اسلام است. این نسل، موتور محرک بیداری اسلامی در دهه‌های آینده خواهد بود.

نتیجه‌گیری

از سال ۲۰۱۱ تا ۲۰۲۴، ایالات متحده با گروه‌های بنیادگرای مذهبی همسو شد و استراتژی ژئوپلیتیکی عمیق را آشکار کرد که حفظ نفوذ آمریکا، مقابله با دشمنان و هدایت تضادهای ذاتی نیروهای حامی اغلب از نظر ایدئولوژیک با ارزش‌های آمریکایی را در

اولویت قرار می‌داد. این دوره که با مشارکت ایالات متحده در خاورمیانه، آسیای مرکزی و شمال آفریقا تعریف می‌شود، تداوم عمل‌گرایی در سیاست خارجی ایالات متحده را برجسته کرد.

مطالعه تحولات سیاسی، فرهنگی و اجتماعی جهان اسلام نشان می‌دهد که همسویی ایالات متحده آمریکا با جریان‌های بنیادگرایی مذهبی، برخلاف هدف‌های تاکتیکی اولیه، در عمل موجب تعمیق بیداری اسلامی و افزایش آگاهی سیاسی و فکری در جوامع مسلمان شده است. این همسویی، با تکیه بر پشتیبانی‌های سیاسی، مالی و رسانه‌ای از گروه‌هایی چون داعش، طالبان و جبهات تکفیری مشابه، نه تنها نتوانست گفتمان اصیل بیداری اسلامی را به حاشیه براند، بلکه با عیان ساختن چهره خشن و ضددینی بنیادگرایی مذهبی، زمینه‌ساز واکنش‌های فکری، فرهنگی و مردمی در سطحی گسترده گردید.

نخست آن‌که، افشای پیوندهای تاکتیکی بنیادگرایان با قدرت‌های جهانی، به‌ویژه آمریکا، موجب شد مشروعیت دینی و اجتماعی این جریان‌ها در افکار عمومی به شدت تضعیف شود. مردم، به‌ویژه در کشورهای درگیر بحران مانند سوریه، عراق، افغانستان و لیبی، با تجربه عینی حاکمیت بنیادگرایی، به درک روشنی از تفاوت میان «اسلام اصیل تمدن‌ساز» و «اسلام ابزاری خشونت‌محور» دست یافتند. این تمایز، نقطه عطفی در بازتعریف بیداری اسلامی بود؛ به گونه‌ای که از یک جنبش صرفاً اعتراضی، به حرکتی متفکرانه و تمدنی مبدل شد.

دوم آن‌که، همسویی آمریکا با جریان‌های افراطی، موجب افزایش پرسشگری و نقد درونی در جوامع اسلامی شد. نخبگان و متفکران دینی و سیاسی، با مرور تجربه‌های تلخ سال‌های اخیر، به ضرورت بازخوانی اصول اسلامی و تأکید بر عقلانیت، عدالت و مشارکت مردمی در چارچوب یک اسلام تمدن‌محور پی بردند. این فرآیند، به پیدایش موجی از اندیشه‌ورزی انتقادی و بومی‌سازی گفتمان اسلامی منجر شد که از آن می‌توان به‌عنوان آغاز مرحله‌ای نوین در رشد بیداری اسلامی یاد کرد.

سوم، نسل‌جدیدی از کنشگران اسلامی، اعم از جوانان دانشگاهی، طلاب مستقل، فعالان اجتماعی و نهادهای فرهنگی، در واکنش به افراط‌گرایی و حمایت‌های خارجی از آن، به سوی نهادسازی، آموزش، و تربیت فکری حرکت کرده‌اند. برخلاف نسل‌های پیشین که گاه در دام ایدئولوژی‌های تند و سیاست‌زدگی گرفتار بودند، این نسل جدید با تأکید بر اسلام عقلانی، مردمی و تمدنی، مسیر تازه‌ای را برای امت اسلامی ترسیم می‌کند؛ مسیری که از خشونت فاصله دارد و بر گفت‌وگوی تمدن‌ها، تعامل با جهان، و احیای سرمایه‌های فکری و معنوی اسلام تأکید دارد.

چهارم، تجربه همسویی آمریکا با بنیادگرایی مذهبی، به نوعی نقش «آینه واژگونه» را ایفا کرد؛ بدین معنا که انحرافات و تناقض‌های بنیادگرایان را به‌وضوح در برابر جامعه اسلامی قرار داد و منجر به بازسازی تدریجی گفتمان بیداری اسلامی بر اساس تجربه‌های واقعی شد. این بازسازی، اکنون در قالب تقویت جریان‌های فکری نوین، نهادهای مدنی اسلامی، حلقه‌های مطالعات تمدنی و گفتمان‌سازی‌های اخلاق‌محور در حال پیگیری است.

بر این اساس، می‌توان نتیجه گرفت که بیداری اسلامی نه تنها از همسویی آمریکا با بنیادگرایی مذهبی آسیب ساختاری ندید، بلکه وارد مرحله‌ای از تعقل، بازاندیشی و بازیابی هویت اسلامی شده است؛ مرحله‌ای که ظرفیت تبدیل شدن به بستر اصلی تحول در جهان اسلام را دارد. تضعیف جریان‌های افراطی در عرصه اجتماعی و رسانه‌ای، هم‌زمان با رشد تفکر تمدن‌گرا و مطالبه عدالت‌محور، مؤید این تحول بنیادین است.

منابع

۱. مکرمی پور، م.ب.، و دیگران. (۱۴۰۲). سیاست خارجی آمریکا در قبال افغانستان براساس آرا رئالیسم نهاجمی جان

مرشایمر از ۲۰۰۱ تا ۲۰۲۰. مطالعات سیاست بین‌الملل، ۳(۳)، ۱-۲۸.

۲. داودی، م.، کیانی، د.، & بزرگر، ک. (۱۴۰۲). قدرت یابی طالبان و رویکرد جمهوری اسلامی ایران. مطالعات بنیادی و کاربردی جهان اسلام، ۵(۲)، ۱۳۹-۱۶۱.
۳. مقدس اعظم. (۱۴۰۰). بررسی علل و زمینه‌های بازگشت طالبان به قدرت در افغانستان (۲۰۱۵-۲۰۲۱). دوفصلنامه جامعه‌شناسی جهان اسلام، ۹(۹)، ۵۵-۸۲.
۴. دهقانی، ح. (۱۴۰۰). سیاست خارجی ایالات متحده آمریکا در قبال نوطالبان افغانستان. راهبرد سیاست، ۵(۱۹)، ۸۵-۱۰۷.
۵. مشعل، م.ا. (۱۴۰۲). آثار و پیامدهای حاکمیت طالبان بر الگوی جدید امنیت منطقه‌ای. موسسه مطالعات ایران و اوراسیا. قابل دسترس در <https://www.iras.ir/?p=8413>
۶. درج، ح. (۱۳۹۸). تجزیه و تحلیل رویکرد و منافع ژئوپلیتیکی سه کشور ایران، ترکیه و عربستان در قبال تحولات سوریه. پژوهش‌های جغرافیای سیاسی، ۴(۱۵)، ۱۰۵-۱۳۲.
۷. نجات، س.ع. (۱۴۰۲). سیاست آمریکا در قبال داعش. فصلنامه مطالعات منطقه‌ای اسرائیل شناسی و آمریکاشناسی، ۲۴(۳).
۸. نیرجی، ع.ا.، و دیگران. (۱۳۹۹). بررسی دلایل حمایت ایالات متحده آمریکا از گروهک منافقین پس از ۲۰۰۳ بر مبنای راهبرد آشوب سازنده. فصلنامه جغرافیا (برنامه‌ریزی منطقه‌ای)، ۱۰(۳)، ۷۰۹.
۹. یاری، ح.ع. (۱۳۹۴). نقش کشورهای غربی در چگونگی شکل‌گیری اندیشه سلفی. فصلنامه بیداری اسلامی، ۴(۷)، ۱۱۹-۱۳۸.
۱۰. رکابیان، ر.، و دیگران. (۱۳۹۶). سیاست خارجی آمریکا در بحران سوریه. بحران پژوهی جهان اسلام، ۷(۲۲)، ۱۲۵-۱۴۶.
۱۱. هدایتی، م. (۱۳۹۹). تناقض‌نمای سیاست خارجی آمریکا در قبال تحولات بحرین و سوریه. فصلنامه بیداری اسلامی، ۹(۲)، ۱۴۹-۲۸۲.
۱۲. خبرگزاری یورونیوز. (۲۰۲۴). وزارت خارجه آمریکا: جایزه ۱۰ میلیون دلاری برای ابومحمد جولانی همچنان پابرجاست. بازبایی در ۱۴۰۴/۱/۲۳ از <https://pars.euronews.com/2024/12/18/us-state-department-10-million-reward-for-al-julani-remains-in-place>
13. Aguiar, P. (2024). The fall of Assad: Syria's turning point and the path ahead. Geopolitical Monitor. Retrieved from <https://www.geopoliticalmonitor.com/the-fall-of-assad-syrias-turning-point-and-the-path-ahead/>
14. Alshamary, M., & others. (2024). The Assad regime falls. What happens now? Brookings. Retrieved from <https://www.brookings.edu/articles/the-assad-regime-falls-what-happens-now/>
15. Cozad, M., & Gris  , M. (2025). The fall of Assad could be a turning point for the axis of U.S. adversaries. RAND Corporation. Retrieved from <https://www.rand.org/pubs/commentary/2025/01/the-fall-of-assad-could-be-a-turning-point-for-the.html>

16. Brown, L. C., & Bergen, P. L. (2002). Holy war, Inc.: Inside the secret world of Osama Bin Laden. *Foreign Affairs*, 81(1), 223. <https://doi.org/10.2307/20033054>
17. Cockburn, P. (2015). *The rise of Islamic State: ISIS and the new Sunni revolution*. Verso Books.
18. Coll, S. (2004). *Ghost wars: The secret history of the CIA, Afghanistan, and Bin Laden*. Penguin Press.
<https://books.google.com/books?id=ToYxFL5wmBIC&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false>
19. Flint, C. (2016). *Introduction to geopolitics*. Routledge.
20. Mearsheimer, J. J. (2001). *The tragedy of great power politics*. W. W. Norton & Company.
21. Kaplan, R. D. (2009). *The revenge of geography: What the map tells us about coming conflicts and the battle against fate*. Random House.
22. Brzezinski, Z. (1997). *The grand chessboard: American primacy and its geostrategic imperatives*. Basic Books.
23. Gaddis, J. L. (2005). *The cold war: A new history*. Penguin Press.
<https://ia803100.us.archive.org/33/items/thecoldwaranewhistory/The%20Cold%20War%20a%20new%20history.pdf>
24. Fenton-Harvey, J. (2024). Russia is balancing act in the Middle East amid growing tensions. *New Arab*. Retrieved from <https://www.newarab.com/analysis/russias-balancing-act-middle-east-amid-growing-tensions>
25. Pentz, P. A. (1988). The Mujahidin middleman: Pakistan's role in the Afghan crisis and the international rule of nonintervention. *Penn State International Law Review*, 6(3/4). Retrieved from <http://elibrary.law.psu.edu/psilr/vol6/iss3/4>
26. Walt, S. M. (2010). *Balancing threat: The United States and the Middle East*. Yale Journal of International Affairs, (1).
27. Wolfforth, W. C. (2008). Realism and foreign policy. In S. Smith, A. Hadfield, & T. Dunne (Eds.), *Foreign policy: Theories, actors, cases*. Oxford University Press.
28. Jacobson, L. (2016). Donald Trump suggests Barack Obama supported ISIS, but that's a conspiracy theory. *PolitiFact*. Retrieved from <https://www.politifact.com/factchecks/2016/jun/15/donald-trump/donald-trump-suggests-barack-obama-supported-isis-/>
29. Petti, M. (2021). Former envoy: Al-Qaida linked leader an 'asset' to US Syria strategy. *Responsible Statecraft*. Retrieved from <https://responsiblestatecraft.org/2021/04/03/former-envoy-al-qaida-linked-leader-an-asset-to-us-syria-strategy/>
30. Patterson, A. (2024). The fall of Bashar al-Assad and Syria's unfinished business. *RUSI*. Retrieved from <https://rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/fall-bashar-al-assad-and-syrias-unfinished-business>